

УДК 343.14:343.326

Цюприк І. В. – кандидат юридичних наук,
доцент, здобувач Національної академії
внутрішніх справ, м. Київ

ПОДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ПІДЛЯГАЄ ДОКАЗУВАННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТЕРОРИСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Досліджено особливості встановлення події кримінального правопорушення як складової предмета доказування під час розслідування злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю. З'ясовано сутність поняття «тероризм» з огляду на диспозиції статей Кримінального кодексу України, які визначають караність означених діянь.

Ключові слова: кримінальне провадження, слідчий, предмет доказування, подія кримінального правопорушення, тероризм.

Сучасний етап розвитку суспільства означений суттєвими змінами в політичній, економічній і соціальній сферах, що спричинило значне збільшення кількості злочинів. Розширюється спектр загроз, пов'язаних із міжнародним тероризмом, зокрема можливим використанням ядерної та інших видів зброї масового знищення. Тероризм, який набув безпрецедентних масштабів наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., став однією з найгостріших проблем, що постали перед людством.

За статистичними даними, 2016 року збільшилася (з 2294 до 2345, тобто +2,2 %) кількість злочинів терористичного спрямування (ст. 258, 258¹, 258⁵ Кримінального кодексу (КК) України). Попри тенденцію до зменшення кількості терористичних актів у більшості регіонів, їх кількість більше як удвічі збільшилася в Донецькій області (з 364 до 1053, або у 2,9 раза), що спричинило збільшення кількості таких злочинів у державі (з 1 295 до 1 865, або +44 %). Факти втягнення в учинення терористичного акту зафіксовано лише в Донецькій області (2, а 2015 року – 1). За умови зменшення кількості облікованих фактів створення терористичної групи чи терористичної організації (з 849 до 391, або – 53,9 %), незначне

зростання цього показника 2016 року зареєстровано у Вінницькій (1, торік жодного), Кіровоградській (2 проти 1, або вдвічі), Одеській (15 проти 11, або +36,4 %). У державі фактів фінансування тероризму виявлено майже на третину менше (84 проти 138, або – 39,1 %), проте їхня кількість збільшилася в Одеській області (з 4 до 5, або +25 %) [1].

За даними проведеного опитування, проблеми досудового розслідування злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, зумовлені такими обставинами:

- складністю виявлення слідів, що свідчать про причетність певних осіб до вчинення терористичного акту (сліди можуть бути знищені вибухом, пожежею, унаслідок паніки серед потерпілих, свідків, а подеколи – й учасниками слідчого огляду, які не акцентували на них увагу й належно не дослідили їх);

- фінансуванням тероризму (52 %);

- складністю встановлення мети й мотиву підозрюваного у випадках, коли не було висловлено прямих погроз або вимог до вчинення або після вчинення терористичного акту (64 %);

- об'єктивними труднощами в роботі зі свідками, що спричинені як психологічним шоком, панікою, так й особливостями людського сприйняття (38 %);

- створенням терористами несприятливого емоційного стану, що призводить до поширення чуток, викривлення інформації, домислів з боку свідків, а також безпідставним визнанням провини деякими психічно неврівноваженими особами, що прагнуть привернути до себе увагу, чим заважають процесу розкриття злочину та кримінальному провадженню (31 %);

- протидією розслідуванню з боку терористів, що полягають у намаганнях перешкоджати кримінальному провадженню, погрозах учинити повторні терористичні акти, якщо не буде виконано їхні вимоги тощо (39 %).

Таким чином більшість проблем досудового розслідування злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, спричинені обставинами, що становлять предмет доказування, визначений ст. 91 КПК України.

З огляду на це, актуальності набуває окреслення кола питань, які мають бути послідовно вирішені під час досудового розслідування для встановлення обставин учинення злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, і забезпечення справедливого притягнення винуватих у його вчиненні осіб до

кримінальної відповідальності, а за необхідності – застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, причетних до терористичної діяльності.

Різним аспектам кримінального процесуального доказування присвячено праці провідних вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема: С. А. Альперта, В. Д. Арсеньєва, Р. С. Белкіна, Л. М. Білецької, Г. Ф. Горського, Ю. М. Грошевого, В. С. Зеленецького, О. М. Ларіна, П. А. Лупинської, М. М. Михеєнка, В. В. Молдавана, В. Т. Нора, С. М. Стахівського, М. С. Строговича, Ф. Н. Фаткулліна, С. А. Шейфера, В. П. Шибіка та ін. Питання визначення обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування окремих видів злочинів, досліджували В. А. Журавель, В. О. Коновалова, М. П. Климчук, В. В. Логінова, М. І. Панов, В. В. Тіщенко, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур та інші науковці. Проте в науковій літературі досі детально не вивчено предмет доказування обставин, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів, передбачених ст. 258, 258¹, 258², 258³, 258⁴, 258⁵ КК України.

Окремого дослідження потребують обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення під час розслідування злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю. Розглянемо найпроблемніші з них.

Підставою для початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, є надходження до правоохоронного органу України заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, які містять фактичні та безсумнівні відомості про застосування зброї, учинення вибуху, підпалу чи інших дій, що становили небезпеку для життя чи здоров'я людини або завдання значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, а також наявність погрози вчинення зазначених дій.

Безперечно, правильне та своєчасне визначення предмета доказування позитивно позначається на організації досудового розслідування. Діяльність слідчого та прокурора стає послідовнішою, цілеспрямованішою й ефективнішою. Надмірне розширення предмета доказування призводить до того, що невиправдано затягується час досудового розслідування, збільшуються процесуальні витрати, зростає навантаження на всіх його учасників через зайве нагромадження відомостей про факти, які не мають істотного значення для кримінального

провадження. Безпідставне обмеження предмета доказування спричиняє неповноту й однобічність досудового розслідування, створюючи враження про упереджене ставлення слідчого та прокурора до підозрюваного. У зв'язку із цим виникають сумніви щодо результатів досудового розслідування, а доказів виявляється недостатньо для того, щоб суд постановив справедливий вирок [2, с. 29].

Відповідно до ч. 1 ст. 91 КПК України, обставинами, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, є: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого в учиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності й інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок учинення кримінального правопорушення, та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [3].

Обставини, викладені в ст. 91 КПК України, мають узагальнювальне, орієнтувальне значення для всіх видів кримінального провадження. Водночас індивідуалізацію предмета доказування в кримінальному провадженні щодо злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю², здійснюють відповідно до вимог диспозицій ст. 258, 258¹, 258², 258³, 258⁴,

258⁵ КК України, за якими кваліфікують діяння, що підлягають доказуванню. Правильне визначення цих обставин, усебічне, повне та неупереджене дослідження їх надають можливість значно підвищити ефективність доказування та є однією з передумов досягнення завдань кримінального провадження під час досудового розслідування й судового розгляду.

Частина 1 ст. 91 КПК України, де йдеться про встановлення в кримінальному провадженні події кримінального правопорушення та її елементів, не передбачає серед них таких елементів об'єктивної сторони злочину, як об'єкт і предмет. На нашу думку, така складова предмета доказування, як подія кримінального правопорушення, не може бути доведена в повному обсязі без установлення його предмета, а тому визначення змісту, характеру події (дії або бездіяльності), її учасників потребує з'ясування обставин, що вказують на предмет злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю. Це і є запорукою його розкриття, усебічного й неупередженого розслідування. Хоча на практиці трапляються випадки недоведення ознак, що становлять об'єктивну сторону.

Так, у судовому засіданні під час розгляду кримінального провадження стосовно ОСОБА_3 за обвинуваченням у вчиненні злочинів, передбачених ст. 110 ч. 1, ст. 258³ ч. 1 КК України, сторона обвинувачення не надала жодного доказу того, що обвинувачений оголошенням 6 червня 2014 року на засіданнях сесії Лисичанської (у м. Лисичанську) та Новодружеської (у м. Новодружеську) міських рад тексту документа сприяв діяльності терористичної організації, у зв'язку із чим, на думку суду, в діях обвинуваченого ОСОБА_3 немає об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258³ ч. 1 КК України. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення, кожен має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом (ст. 17 ч. 2 КПК України). На підставі викладеного ОСОБУ_3 було виправдано у зв'язку з недоведеністю в діянні обвинуваченого складу інкримінованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 110 ч. 1, ст. 258³ ч. 1 КК України [4].

Під час кримінального процесуального доказування злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, передусім необхідно встановити обставини, що стосуються події

кримінального правопорушення, зокрема час, місце, спосіб учинення тощо (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України) згідно з положеннями ст. 258, 258¹, 258², 258³, 258⁴, 258⁵ КК України, що встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення злочинів цього виду.

На практиці встановлення події злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, спричиняє певні труднощі, про що стверджують 74 % опитаних слідчих. На нашу думку, зазначене зумовлено тим, що, використовуючи термін «подія кримінального правопорушення», КПК України не висвітлює його сутності та змісту, тобто його складових елементів, які необхідно встановлювати залежно від виду кримінального правопорушення, фактичних обставин конкретного кримінального провадження тощо [5, с. 74].

У теорії кримінального процесуального доказування йдеться про те, що під час доказування обставин, які утворюють подію кримінального правопорушення, необхідно встановлювати передбачені кримінальною нормою діяння, їхні наслідки (для матеріальних складів) і наявність між ними причинового зв'язку [6, с. 166]. Отже, зміст події кримінального правопорушення зумовлений елементами об'єктивної сторони складу злочину. Зазначене стосується й злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю.

Термін «подія злочину» як елемент загального предмета доказування в науковій літературі має різні трактування. На думку М. Є. Шумила, подія злочину – це окреме явище, яке відбулося в певному місці й певному часі та має передбачені кримінальним законом ознаки [7, с. 72]. У нашому випадку – це кримінально протиправні дії, які охоплені поняттям «тероризм».

У науковій літературі вчені неодноразово зауважували, що етимологічно термін «тероризм» (від лат. *terror* – страх, жак) не має чіткого змісту. У тлумачному словнику це поняття визначено як залякування своїх політичних супротивників, що полягає у фізичному насильстві, аж до знищення; жорстке залякування, насильство, політика і практика терору [8, с. 796]. У словнику В. І. Даля терор витлумачено як прагнення залякати смертю, стратою, погрозами насильства та фізичного знищення, жорстокими каральними заходами, катуванням, розстрілами [9, с. 401].

Поняття «тероризм» закріплено й у міжнародно-правових актах. Уперше запропонували визначення цього терміна на III Міжнародній конференції з уніфікації кримінального законодавства (Брюссель, 1930), організованій Міжнародною асоціацією кримінального права. Однак дефініція не відображала характерних ознак цього явища, а лише перелічувала діяння, які слід розглядати як вияв тероризму.

Натомість вітчизняний законодавець, визначаючи тероризм, визначив конкретні діяння, оскільки невдалими виявилися спробами міжнародного співтовариства розробити конкретне загальноприйнятне визначення, а необхідність здійснювати практичну роботу з протидії цьому явищу в нашій країні стала вкрай гострою. Так, відповідно до ч. 2 прикінцевих положень Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 18 травня 2010 року № 2258-VI, іншого змісту набув вичерпний перелік видів терористичної діяльності. Зокрема, до нього належать: планування, організація, підготовка та реалізація терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; організація незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовка та використання терористів; пропаганда, поширення ідеології тероризму; фінансування й інше сприяння тероризму [10].

Водночас у ст.1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» зазначено, що терористична діяльність – це діяльність, яка охоплює: планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму [11].

Інформаційну базу виявлення, розслідування та розкриття злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, можна визначити причиново-наслідковою зумовленістю формування й розвитку детермінант спрямованості на вчинення таких злочинів, обранням місця та часу, знарядь і пристосувань для їх учинення, об'єктом і предметом злочинного посягання, що відображають типові вияви умов та обставин учинення терористичних дій.

У цьому контексті О. В. Хаваліц зазначає, що причиново-наслідкова зумовленість події злочину визначена об'єктивно-суб'єктивними чинниками формування та розвитку просторово-часових, суб'єктно-об'єктних, суб'єктно-суб'єктних відносин, що виявляють умови й обставини криміногенного, конфліктного змісту під час встановлення характеру злочинної діяльності. Отже, встановлення характеру злочинної діяльності вимагає від суб'єктів доказування пізнання типових виявів певних ознак причиново-наслідкових зв'язків формування й розвитку умов та обставин учинення, приховування злочину, здійснення протидії, які в комплексі становлять інформаційне підґрунтя для виявлення, розслідування й розкриття злочинів [12, с. 115].

Для встановлення факту вчинення злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, необхідно дослідити ознаки, які є носіями інформації про обставини й умови вчинення терористичних дій. Зазначене сприяє формулюванню версії про механізм учинення злочину на початковому етапі, визначення методів і способів виявлення, розслідування й розкриття аналізованих кримінально протиправних дій.

Отже, доцільно виокремити найважливіші ознаки, притаманні тероризму, серед яких: суспільна небезпека діяння (кримінальна караність); анонімність дій під час підготовки акцій і широкий розголос їх учинення та результатів; наявність примусу до дій або бездіяльності та залякування населення. Розслідуючи злочини, пов'язані з терористичною діяльністю, у кожному конкретному випадку слід установити ознаки, пов'язані з подією кримінального правопорушення. Наприклад, застосування зброї, учинення вибуху, підпалу чи інших дій, які становили небезпеку для життя чи здоров'я людини або завдання значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії було вчинено з метою порушення громадської безпеки, залякування населення (ч. 1 ст. 258 КК України); публічні заклики до вчинення терористичного акту, розповсюдження, виготовлення або

зберігання матеріалів з такими закликами (ст. 258² КК України); підшукування співучасників (п'яти чи більше осіб) для об'єднання в стійку організацію для спільної терористичної діяльності, детальний розподіл між ними функцій та обов'язків, об'єднання їхніх зусиль, створення плану (ст. 258³ КК України); добровільне передання власних готівкових коштів фізичними особами представникам терористичних та/або сепаратистських організацій; перерахування грошових коштів на рахунки членів терористичних угруповань, їх матеріальне забезпечення особами, що використовують власне службове становище (ст. 285⁵ КК України).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Statistika MVS_2014, Statistika MVS_2015, Statistika MVS_2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua/>. – Назва з екрана.
2. Баулін О. В. Обставини, що підлягають встановленню під час досудового розслідування терористичного акту / О. В. Баулін // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 4. – С. 28–37.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.
4. Вирок Лисичанського міського суду Луганської області від 2 серп. 2016 р. Провадження № 1-кп/415/59/16. Справа № 415/755/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>. – Назва з екрана.
5. Малюга Р. В. Кримінальне процесуальне доказування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів у досудовому розслідуванні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Малюга Руслан Вікторович. – Київ, 2015. – 207 с.
6. Белкин Р. С. Теория доказательств в советском уголовном процессе / [Р. С. Белкин, А. И. Винберг, В. Я. Дорохов и др.]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрид. лит., 1973. – 736 с.
7. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія / М. Є. Шумило. – Харків : Арсіс, 2001. – 320 с.

8. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 4-е изд. – М. : ИТИ Технологии, 2003. – 1250 с.

9. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 6 т. Т. 4 / В. И. Даль. – М. : АН СССР, 1956. – 574 с.

10. Шамара О. В. Протидія терористичній діяльності (кримінально-правові аспекти) : монографія / О. В. Шамара, О. Ф. Бантишев, Р. Л. Чорний. – Київ : Нац. акад. СБ, 2011. – 160 с.

11. Про боротьбу з тероризмом [Електронний ресурс] : Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>. – Назва з екрана.

12. Хаваліц О. В. Використання криміналістично значущих ознак під час виявлення та розслідування злочинів терористичного характеру / О. В. Хаваліц // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – С. 114–118.

REFERENCES

1. Statistika MVS_2014, Statistika MVS_2015, Statistika MVS_2016 (n.d.). *mvs.gov.ua*. Retrieved from <http://www.mvs.gov.ua> [in Ukrainian].

2. Baulin, O.V. (2015). Obstavyny, shcho pidliahaiut vstanovlenniu pid chas dosudovoho rozsliduvannia terorystychnoho aktu [Circumstances to be established during the pre-trial investigation of the terrorist act]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy, Scientific Journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 4, 28-37 [in Ukrainian].

3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [The Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy, Official Bulletin of Ukraine*, 37 [in Ukrainian].

4. Vyrok Lysychanskoho miskoho sudu Luhanskoï oblasti vid 2 serp. 2016 r. [The verdict of the Lisichansk city court of the Lugansk region from August, 2, 2016]. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua> [in Ukrainian].

5. Maliuha, R.V. (2015). Kryminalne protsesualne dokazuvannia kontrabandy narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rechovyh, ikh analogiv chy prekursoriv abo falsyfikovanykh likarskykh zasobiv u dosudovomu rozsliduvanni [Criminal procedural proof of smuggling of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors or falsified medicines in pre-trial investigation]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

6. Belkyn, R.S., Vynberh, A.Y., & Dorokhov, V.Ya. (et al.). (1973). *Teoriya dokazatelstv v sovetskom uholovnom protsesse [Theory of Evidence in the Soviet criminal process]* (2nd ed., rev.). Moscow: Yuryd. lyt. [in Russian].

7. Shumylo, M.Ye. (2001). *Reabilitatsiia v kryminalnomu protsesi Ukrainy [Rehabilitation in the criminal process of Ukraine]*. Kharkiv: Arsis [in Ukrainian].

8. Ozhegov, S.Y., & Shvedova, N.Yu. (2003). *Tolkovy slovar russkogo iazyka [The explanatory dictionary of the living great Russian language]* (4th ed.). Moscow: YTY Tekhnolohyy [in Russian].

9. Dal, V.I. (1956). Tolkovyj slovar zhyvoho velykorusskoho iazyka [Explanatory dictionary of a living Russian language] (Vols. 6). Moscow: AN SSSR [in Russian].

10. Shamara, O.V., Bantyshev, O.F., & Chornyj, R.L. (2011). Protydiia terorystychniy diialnosti (kryminalno-pravovi aspekty) [Counteracting terrorist activities (criminal legal aspect)]. Kyiv: Nats. akad. SB [in Ukrainian].

11. Zakon Ukrainy Pro borotbu z teroryzmom: vid 20 berez. 2003 r. No. 638-IV [Law of Ukraine on combating terrorism from February 20, 2003, No. 638-IV]. (n.d.). *zakon.rada.gov*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> [in Ukrainian].

12. Khavalits, O.V. (2016). Vykorystannia kryminalistychno znachushchykh oznak pid chas vyjavlennia ta rozsliduvannia zlochyniv terorystychnoho kharakteru [Using of forensic significant signs during the detection and investigation of crimes of a terrorist nature]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, Scientific Bulletin of Kherson State University* [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 03.03.2017
